

Christoph Wiechert

Vad är en tidsenlig undervisning?

En litteraturstudie

Artikeln är utgiven av Pädagogische sektion, goetheanum och tryckt i sektionens
"Rundbrief der Pädagogische Sektion av Goetheanum" nr 36 Michaeli 2009
Artikelns originaltitel: "Was ist eine zeitgemässe Erziehung?"

Översättning: Göran Nilo

vad är en tidsenlig undervisning?

Tema

Denna artikel bearbetar en frågeställning. Kan de första årens waldorfskola i Stuttgart utgöra en utbild för skol- och lärandeutveckling generellt? Även frågan om man kan skönja utvecklingsmönster under de sex första åren waldorfskola i Stuttgart (1919 – 1925) under Steiners direkta ledning. Kan detta även idag vara vägledande eller inte? Kan något utbildningsartat avläsas, som kan vara riktningsgivande för skolornas och lärarnas utveckling under 2000-talet?

Källorna

För att svara på dessa frågor måste vissa källor sökas upp, nämligen de, där Steiner talar till den första waldorfskolans lärarkollegium. Vad finns av dold interaktion? När man idag läser de steinerska föredragsreferaten förhåller man sig till mer allmänna teman, till teman där man exempelvis kan lära sig förstå människan. Flertalet av de pedagogiska föredragen hölls ju för en allmänt intresserad publik och relativt få för specialiserade och ständigt samma åhörare: lärarkollegiet i första waldorfskolan i Stuttgart. (Under Steiners tid började detta lärarkollegium med 12 kollegor, vid början av sjätte skolåret var det 49 stycken).

Direkt till detta kollegium, denna relativt lilla grupp människor, hölls följande föredrag:

- Allmän människokunskap, metodisk-didaktisk del, seminaristiska samtal (GA 293, 294, 295; 21 augusti – 6 september 1919, Stuttgart)
- Meditativt bearbetad människokunskap (GA 302a – även enskild utgåva – 15-22 september, Stuttgart)
- Människokunskap och undervisningsgestaltning (GA 302, 12-19 juni 1921, Stuttgart)
- 'Erziehungsfragen im Reifealter. Zur künstlerischen Gestaltung des Unterrichts' (GA 302a – även som enskild utgåva – 21 – 22 juni 1922, Stuttgart)
- 'Das Tonerlebnis im Menschen. Eine Grundlage für die Pflege des Musikalischen Unterrichts.' (Två föredrag 7 – 8 mars 1923, Stuttgart, i GA 283)
- 'Anregungen zur innerlichen Durchdringung des Lehr- und Erzieherberufs' (GA 302a – även som enskild utgåva, 15-16 oktober 1923, Stuttgart)

Dessutom 2 viktiga band:

- 70 konferenser med lärarna och Steiner (GA 300 a-c)
- Rudolf Steiner i waldorfskolan (GA 298), där man hittar Steiners tal i samband med månadsfester, högtider och föräldrakvällar.

Dessa föredrag talades till en och samma publik. I det följande ska vi försöka känna oss in i hur föredragen avslutar och förhåller sig till skolans utveckling.

Allmän människokunskap; den första nivån

Efter anförandet kvällen innan kursen startade, där Steiner med några penseldrag skisserade skolans ledningsstruktur ("inte regeringsmässigt utan förvaltningsmässigt; var och en bär fullt ansvar. Ersättningen för rektorsfunktionen skapas genom förberedelsekursen, som gör skolan till en enhet"), startade kursen 'Allmän människokunskap' nästa morgon med första föredraget¹.

Med enkla ord framställs relationen mellan en ny uppfostran och mänsklighetens evolution. Betydelsen av denna framställning kan man bara omfatta steg för steg, ty den omfattar väldiga höjder och djup. Relationen till den andliga världen och till väsenden, vars främsta drivkraft är människornas utveckling, skildras. Sedan fokuseras mitten av 1400-talet som en startpunkt för den utveckling vi som mänsklighet just nu står inne i.

---

¹ Rudolf Steiner, Anförande 20 augusti 1919 kvällen innan kursen startade, i: 'Konferenzen Band I' GA 300a) och i 'Att fördjupa waldorfpedagogiken', Pedagogiska Sektionen i Sverige

Intelligensten riktas in på enbart jordiska betingelser så att frihet kan uppstå och har i människorna även framkallat materialism och egoism vid sidan av vetenskap och teknik. Hela den nutida kulturen ”ända in i den andliga sfären är inriktad på mänsklighetens egoism”. Religionernas intresse för det som sker efter döden fokuseras, ty där finns vars och ens framtid, medan den förfödliga aspekten glöms bort. Uppfostrarens uppgift är att utforska det förfödliga: ”Med detta mänskliga väsen står du inför uppgiften att fortsätta det som högre väsen fullföljt före födelsen”².

Hur tillämpar vi detta i praktiken? Låt oss se på hur man kan göra en elevgenomgång i kollegiet. Som första steg försöker vi skapa en bild av eleven, som framställer denne i rum och tid. För att förstå bilden måste man ta fler steg. Varför har eleven blivit som han/hon har blivit? Man kommer förhållandevis lätt till detta om man försöker undvika ytligt psykologiserande (vilket man bör, då det inte leder till någon insikt eller kunskap). Man får en förståelse för elevens väsen om man frågar sig hur exempelvis eterkroppen och fysiska kroppen förhåller sig till varandra. Eller, hur verkar det själsliga (astrala) in på ”lärokroppen” (eterkroppen)? Hur har andesjälens (eller själens) och den levande kroppen hittat varandra? Vad uttrycker sig och hur? När man övar sig genom denna typ av frågor märker man genast att man vistas i ’en renare luft’. I den rena luften som uppstår när man anar människan i vardande, när man kunnar om människan; vi börjar förstå. Den som exempelvis försöker sig på detta vid en inre betraktelse av en elev, vet ur egen erfarenhet att det bara kan lyckas när man lyckas hålla tillbaka sig själv. Genom att vara helt fördomsfri – ’inte jag utan eleven i mig’ – får jag möjligheten att kunnar om elevernas förfödliga intentioner.

Om detta kan hållas fast ideellt, kan jag värma det så att det blir till ideal. Pedagogisk inspiration möjliggörs. Man kan handla i full överensstämmelse med det som är i vardande och vill bli till. Det sker genom att vända sig till det som genom väsensleden kan uppenbaras ur det förfödliga. (Och Steiner demonstrerar denna förmåga i de drygt 100 barnbetraktelserna).

Vi glömmer lätt att kunskapen om och inkännandet i elevens temperament också är en väg till att övervinna ”kulturegoismen”. Ty temperamentet är en utsaga över hur det förfödliga väver in i det jordiska livet. Om läraren övar sig i att uppleva elevens temperament, måste han/hon ställa det egna i bakgrunden. Genom detta bygger han/hon en bro till eleven och då möter barnet/eleven i sin tur läraren³.

Om vi slår upp slutet av Allmän människokunskap och Seminaristiska samtal, märker man i de sista föredragen den överraskande tonvikten på det bildartade, att tala i bilder, att hålla det intellektuella levande. Fantasins betydelse fokuseras just för övergången till puberteten (12 – 15 levnadsåret)⁴.

Detta kulminerar sedan den 6 september i framställningen av de sju lärardygdena: de första tre i sista föredraget i Allmän människokunskap (’Genomträng dig med fantasiförmåga, ha mod till sanning, skärp din känsla för själsligt ansvar’), de övriga fyra i slutet av Seminaristiska samtal (’Läraren ska vara en människa med initiativ, en människa med intresse för allt smått och stort i världen, en människa som i sitt inre aldrig ingår en kompromiss med det osanna {’särskilt gällande metoden’} och läraren får inte förtorka och bli sur’.)

Man kan fråga sig hur man ska umgås med dessa dygder.

De fyra sista framställer temperamentsförmågor, det är dygder som man kan förhålla sig övande till under det dagliga arbetet. Initiativ: ska jag ringa samtalet idag eller vänta till imorgon? Intresse: jag känner mig främmande inför detta föräldrapar. Kan jag ändå uppbringa intresse för dem? Denna kollega irriterar mig, det är ju högst intressant! Den här eleven går på ett så märkvärdigt sätt. Det är som om kontakten med marken orsakar smärta. Vad betyder det? Är jag verkligen intresserad av ämnet jag just nu ska undervisa i? Det är av stor betydelse för om undervisningen blir levande eller inte om jag kan uppbringa intresse eller om jag snarare är ljum i förhållande till innehållet. I kompromissen: ’Läraren får aldrig ingå en kompromiss med det osanna, annars kommer vi att få se hur osanning strömmar in genom många kanaler, särskilt i våra undervisningsmetoder’⁵.

Denna direkta hänvisning till undervisningens metodiska sida visar idag upp ett antal olika kanaler genom vilka osanningar i metodiken slinker in. Är det inte mycket mer praktiskt med en bestående metod för engelskundervisningen? Ska jag inte helt enkelt ta matematikuppgifterna ur denna utmärkta bok om räkningens metodik, om rättskrivningen, om fysikens grundelement, det finns ju så mycket nyttigt i dessa böcker? Den dygd det här kommer an på, kan man också kalla trohetens dygd: jag är trogen en metodik, som jag så ärligt som möjligt gestaltar och som jag i meningen av en levande undervisning kontinuerligt förnyar.

Varje vuxen har också drag av melankoli i sig. Man kämpar alltefter individuellt temperamentsanlag en mer eller mindre hård kamp med tendenserna till att vara sur och förtorka. Dessa ligger efter en viss ålder alltid på lur. Är jag tillräckligt medveten om detta? Att varsebli varandra i undervisningssituationerna är bra profylax. (Varför gör du detta på just det sättet med barnen? Det är frågan som är verksam, inte omdömet.)

² Rudolf Steiner, ’Allmän människokunskap som grund för pedagogiken’, GA 293, första föredraget

³ Rudolf Steiner, ’Uppfostringskonsten. Seminaristiska samtal och läroplansföredrag (III), GA 295, första seminaristiska samtalet

⁴ Rudolf Steiner, ’Allmän människokunskap som grund för pedagogiken’, GA 293, 14:e föredraget

⁵ Rudolf Steiner, ’Uppfostringskonsten. Seminaristiska samtal och läroplansföredrag, läroplansföredraget ’Slutord’

De tre första dygderna är av annan karaktär. Man kan inte öva dem under det dagliga arbetet. Var och en vet om sig själv: jag kan inte inför eleverna framkalla fantasiförmågan, att tala i bilder, vara spirituellt. När de finns där är de resultatet av andra processer.

Det handlar nu om olika vägar till självuppföstran. Så leder studiet av människokunskap, som Steiner på andra ställen angett, i tre steg till förmågan att vara bildrik, vara levande, ha 'en djup uppfinningsförmåga som ni behöver när ni ska uppföstra och undervisa barn'⁶.

Ständigt står man inför det väldiga som uttrycks i människokunskapens första sats. Det klingar som från andra världar: 'Mina kära vänner, vi kommer bara tillrätta med vår uppgift om vi inte enbart betraktar den som en intellektuell-sinnlig uppgift, utan också som en i högsta mening moralisk-andlig. Ni kommer därför att finna det förståeligt, att vi, när vi nu idag inleder detta arbete, till att börja med riktar tankarna på det sammanhang med de andliga världarna, som vi just genom denna vår verksamhet vill åstadkomma.'

Nu gör sig en förnimmelse tydligt märkbar: är inte 'det moralisk-andliga' det område som uttalas i de första tre dygderna med sanning och ansvar?

Ty allt andligt är ju ansvar, allt moraliskt rymms ju inom sanningen?

På det sättet skimrar mänsklighetens framtid genom: det goda, det sköna och det sanna som i Goethes Saga, eller i Kristusorden 'Jag är vägen, sanningen och livet'.

Därvid uppfattar vi 'genomträng dig med fantasiförmåga' som vägen i pedagogiken. Ty Steiner karakteriserade en gång pedagogik som 'en form av det normala livet'⁷.

Efter framställningen av de sista fyra dygderna i slutorden i de 15:e seminaristiska samtalen tillfogar Steiner några personliga ord: 'Waldorfskolan kommer att vara ett sant skötebarn för mig.' Han manar till samarbete och att vårda medvetandet om att 'de makter som tjänar världsutvecklingen också kan vara inspirerande och hjälpan- de.' Med ett handslag, strax före skolans öppnande, lät han varje lärare lova att de skulle hålla detta levande i medvetandet.⁸

Eftersom klassrummen ännu inte var iordningställda, dröjde, efter det festliga öppnandet av skolan den 7 september, starten av undervisningen till den 16 september. Steiner var då redan i Berlin.

Under första skolåret ägde 14 konferenser rum tillsammans med Steiner och för att förbereda det andra skolåret, slutet av juli 1920, ytterligare tre. Det första skolåret började med 12 lärare, 8 klasser och 256 elever. D v s ett genomsnittligt elevantal per klass på 32 stycken. Det gick 1 lärare på 21 elever. (Idag är detta förhållande 1:10).

Det andra skolåret började med 19 lärare, 11 klasser och 420 elever. D v s ett genomsnittligt elevantal per klass på 38 stycken och ett lärare-elevförhållande på 1:22. Dessa siffror talar ett tillräckligt tydligt språk för att kunna förstå Steiners uttalande om waldorfskolan som sitt speciella 'skötebarn'.

Den andra nivån

Fem dagar innan det andra skolåret började höll Steiner föredrag för lärarna. Dessa såg han som "ett slags komplement till förra årets inledande pedagogiska föredrag, Allmän människokunskap". Förberedelserna till detta andra år är dock så pass omfattande att han tvivlade på att det skulle finnas tid för något mer än en 'sparsam inledning'. Han ville tala om "uppföstrarna och lärarna själva" och utöver detta om "esoteriskens väsen som sådant". Det första föredraget framställer misären inom ungdomspedagogiken, vilken uppstått genom att mänskligheten "till väsentliga delar gjort sig avhängig av västmänniskans särskilda sätt att bilda föreställningar och vara uppfinningsrik." Fichte, Herder, Goethe förstås inte längre. Det som Herder och Fichte menade vara den pedagogiska konsten, har omvandlats till sin motsats. Exempel tas fram som styrker detta påstående och det slutar i meningen: "När det gäller att ge det som behöver ges för den pedagogiska konsten har vi i Mellaneuropa något att ge som ingen annan kan ge."

Det behöver här knappast nämnas att en utsaga som denna inte ska uppfattas i en geografisk-nationell mening utan den synliggör andliga strömningar.

Nu uppstår situationen: till vem talar Rudolf Steiner nu?

Till waldorfskolans första lärarkollegium, som just avslutat första skolåret med 8 klasser och växt till sig – det omfattar nu 19 kollegor.

Var det tvunget att påvisa västmänniskans föreställnings- och uppfinningsförmåga för dessa personligheter, förstod de inte längre den tyska idealismen? Var det tvunget att grundligt undervisa just dessa människor, då framgången lärarna som uppföstrare kunde ha, hängde på hur de själva lärde sig genom just denna verksamhet? Den-

⁶ Rudolf Steiner, 'Meditativt bearbetad människokunskap', GA 302a, 3:e föredraget

⁷ Rudolf Steiner, 'Meditativt bearbetad människokunskap', GA 302a, 1:a föredraget

⁸ Rudolf Steiner, 'Uppföstringskonsten. Seminaristiska samtal och läroplansföredrag (III), GA 295, tredje läroplansföredraget, 'Slutorden'

na ”innersta ödmjukhet” spirar genom insikten ”att den pedagogiska konsten måste uppstå ur livet och inte ur ett isolerat vetenskapligt tänkande”. Hos Herder, Fichte, Jean Paul, Schiller fanns en ”livets pedagogik”, en ”pedagogik skapad direkt ur livet”. Det är detta Steiner kallar för ”den mellaneuropeiska uppfostringsimpulsen”. Den som hänvisar till den kommer att ”förarga” de vetenskapligt tänkande människorna.⁹

Det är detta som är facit efter ett år waldorfskola. Samtidigt läser vi det 2009 och vet: också idag är det fortfarande huvudtemat inom uppfostringskonsten. De facto vände sig Steiner, förmodligen på första skolårets erfarenheter, till en ”ny tidsenlig pedagogik”, en uppfostringskonst som kommer ur själva livet. Även i vår tid ’förargas’ man över begreppet uppfostringskonst.

Vad följer av detta? I de nämnda föredragen skildrar han inte en gång till de sju lärardygdena utan hänvisar lärarna till tre förhållningssätt. Betänker man att kvalitén i en organism bestäms genom summan av de hållningar organismens lemmar strävar mot, kan man ana vad Steiner genomförde i det 2:a och 3:e föredraget i ’Meditativt bearbetad människokunskap’. Lärarna hänvisades till vördnad, entusiasm och den skyddande handen. Vördnad inför det som eleven för med sig ur den förfödsliga existensen och som utgör dennes existens. Begeistring för det som med vår hjälp kan förverkligas i elevens framtid och en viss omsorg om att uppfostringsrealiteten i här-och-nu-situationen kan ha sitt förlopp med det för åldern riktiga måttet.

Som en randanmärkning kan nämnas att med säkerhet två, om inte alla tre gester beledsagar dessa tre hållningar, som är identiska med de gester som ett antal år senare blir betydande sigill i Mikaelskolan, för att framställa denna högskolevägs identitet.

Vad gjorde Steiner mer för lärarna i dessa få föredrag? Bortsett från det pedagogiska innehållet förmedlade han två uppslag som faktiskt omformar undervisningen till en levande sådan, som sprudlar ur den mellaneuropeiska anden. Han visade på en väg till att realisera ”uppfinningskraften eller kreativiteten”, dvs en väg till rika infall och intuitioner i den pedagogiska gärningen. Det första övar man genom inre föreställningar – här kallar Steiner det för meditationsföreställningar. Intuitionsförmågan övar man genom att beledsaga omsmältningsprocessen som uppstår när man tar upp andevetenskapligt innehåll.

Den ”djupgående kreativiteten som ni behöver när ni ska uppfostra barn” uppstår när man gör sig bilder av hur man förbinder det för ögat synliga med det för örat hörbara och mer precist: där de korsar varandra. Hur det hörbara tas upp av det synliga i viljeområdet (man kunde också säga minnessfären); hur minnesbegreppet hos det synliga vistas i det hörbaras varseblivningsfält. Hur dessa två, tidens och rummets principer, verkligen bildar människans fysiska dimension.

Även i 2:a föredraget kan man hitta sådana ”bilder” (eller meditationsföreställningar) om man betraktar de två strömningarna: med utgångspunkt i huvudet gestaltas de bildartade, plastiska och intellektuella krafterna och från världen strömmar de musikaliska krafterna in. De första verkar utifrån som ett angrepp, inifrån som ett avvärijande. Hos de andra kommer angreppet liksom inifrån och de språkligt-musikaliska bildningarna dämpar förloppet. Ur erfarenhet kan sägas att när sådana bilder om och om igen mediteras, blir de starka impulsgivare i den pedagogiska vardagen.

Den andra viktiga impulsen Steiner gav lärarna efter ett års undervisning var rådet att förhålla sig till människokunskapen i tre steg. Studera innehållet, förstå det studerade genom meditativa (dvs genom att ständigt på nytt aktivera dem) föreställningar ”och sedan har vi ut ur det andliga ett minne av människokunskapen. Det betyder att skapa pedagogiskt ur anden, bli pedagogisk konstnär.”¹⁰

Höjdpunkten av detta är när det ända in i praktiska exempel framställs hur undervisningen verkar på förhållandet mellan jaget och kroppen. Det som ett år tidigare beskrevs som ett abstrakt krav (uppfostrens uppgift andligt uppfattad är att åstadkomma en samklang mellan själsanden och den levande kroppen)¹¹, framställs nu ända in i olika detaljer: hur den övre människan pendlar in i den undre och den undre in i den övre. Hur jaget förankrar sig i kroppen utan att därvid bli ’fängslat’. Allt detta är avhängigt av hur de plastiska, musikaliska, intellektuella, minnesmässiga och språkliga elementen i undervisningen växlar av varandra. Där framställs även hur de olika skolämnens natur hjälper jaget att ’förankra sig’ eller motsatsen, att lösgöra sig (*allt i förhållande till kroppen; översättarens anm.*). Det är den ultimata beskrivningen av vad som är konstnärlighet i undervisningen.

Låt oss sammanfatta. Av allt att döma höll Steiner det för nödvändigt att i september 1920, efter ett år waldorfskola, tala med lärarna om en uppfostringsimpuls som kommer ur livet (och inte ur vetenskapen). Sedan blir de sju dygdena från 1919 utvidgade med de tre hållningarna, som relaterar till elevernas förgångna, nu- och framtids-situation. Stående på denna grund visar han genom fördjupande betraktelser i människokunskapen på två utvecklingsvägar, en mer inspirativ (den djuplodande kreativiteten) och en snarare intuitiv (att skapa pedagogiskt ur anden). Slutligen framställs vad som är konstnärlig pedagogik och hur denna ’reglerar’ förhållandet mellan jag och kropp: en kärnuppgift i uppfostran.

Här ska nu tesen företrädas att det var det som den första waldorfskolans lärarskap behövde efter ett års praktik. Det är det Steiner läste av efter ett års skolverksamhet.

⁹ Se anmärkning 7

¹⁰ Se anmärkning 6

¹¹ Se anmärkning 2

Hur är det med dessa kvaliteter 2009? Är de en väsentlig del av waldorfskolans identitet? Vårdas de i denna mening i seminarierna och i skolornas konferenser?

Har vi förstått att denna pedagogiks väsen härstammar ur livet, ur det levande individuella gripandet av det pedagogiska handlandet och inte ur fastlagda handlingsmönster, vilka de än må vara?

Dessa fyra föredrag är nog belägg för det som det ständigt viskas om i skolrörelsen: Steiner skulle, om han skulle starta denna impuls en gång till, lägga om rodet 180 grader i riktning mot det konstnärliga. Man behöver inte undra över om detta uttalande är autentiskt, ty det är själva essensen i dessa föredrag.

Tredje nivån

Ytterligare ett år senare, åtta dagar före tredje skolårets start, håller Steiner åtta föredrag för lärarna, 'Människokunskap och undervisningsgestaltning'. I waldorfskolans interna språkbruk hette de länge 'Erziehungskurs von acht' (Vorträge), även om Steiner inte uttryckligen anknyter till Allmän människokunskap, som han gör i "Meditativt bearbetad..."

Skolan hade nu mer än fördubblat elevantalet: 540 elever i 15 klasser (36 elever per klass). På en lärare gick det 18 elever. Steiner beklagade sig aldrig över den snabba tillväxten. Dock var de finansiella bekymren enorma.

Kan vi förmoda att 'den meditativt bearbetade människokunskapen' hade haft en verkan i de olika lärarpersonligheterna? Steiner börjar föredragen med att blicka tillbaka på de första två åren och konstaterar: "Jag ber er att inte missuppfatta det jag nu säger, när jag inledningsvis vill uttrycka att vår waldorfskola efter två års verksamhet, enligt vad jag kan se, har gjort ett betydande framsteg; metoden och det metodiska arbetet i undervisningen kan beskrivas på följande sätt: våra kära lärare har på ett utvecklande sätt greppat sina uppgifter och har i sina målsättningar växt ihop på ett utomordentligt bra sätt."

Det låter nästan som ett betygsomdöme gällande kollegiet.

Dessa åtta föredrag innehåller ett mycket rikt metodisk-didaktiskt material som hela tiden beledsagas av utblickar i människokunskapen. Den tidigare starka fokuseringen på det 'meditativa' träder tillbaka. Det metodiska handhavandet berikas med nya perspektiv: hur minne och känsla hänger ihop, hur man ska arbeta med fantasifattiga och fantasirika barn, liksom med elever med en mer kosmisk eller jordisk orientering. Höjdpunkten hittar vi i 3:e föredraget i framställningen av det didaktiska tresteget, som fullföljs under två (inte tre!!) dagar så att 'tre led av den tredelade människan verkligen fogas in i varandra'. Föredragen återvänder sedan helt till människokunskapen som nu handlar om pubertetsåren, då uppdelningen i en kvinnlig och en manlig konstitution sker. Föredragen erbjuder inte bara en njutning för den kunskapande människan. Steiner visar också här upp den allra finaste humor och att vara en stor kännare av ungdomars kynne och väsen. Framställningen utvidgas sedan till att ge en djuplodande bakgrund till lärarens nödvändiga 'världsförståelse', när denne ska undervisa ungdomar. Läraren behöver utveckla sig till en människa som företräder världen genom sig själv. Den 'stora världen' företräds av lärarskapet, som förhoppningsvis inte hyser någon trångsynthet.

Eleverna börjar välja sina auktoriteter och utvecklar i sig den första början till livsideal, som tänds av sina lärares autenticitet.

I detta ligger också möjligheterna till de olika generationernas fruktbara samexistens förborgade.

Föredragen avslutas med hänvisningen till att man må leva med förnimmelsen av att det andliga utbreder sig bland lärarskapet som ett levande moln, som om själva de levande andarna frammanades till att medverka till det som droppar in av levande andlighet i själarna. Detta är ett sätt att höja sig till det andliga som 'liknar en bönestämning'. Om och om igen det 'levande'.

Avslutningen länkar in på första föredraget i Allmän människokunskap, där det talas om pedagogikens uppgift ur andlig synvinkel. Här återvänder detsamma som en 'meditationsformel':

"Vi ska arbeta så, att det som ur den andliga världen på själslig-andligt sätt, men även på andlig-fysiskt sätt vill bli till människa i oss, flyter in i vårt arbete."

I Allmän människokunskap lyder formeln: "Pedagogikens uppgift, andligt uppfattad, fullföljs genom att själsanden försätts i samklang med den levande kroppen".

Vad är skillnaden? 'Meditationsformeln' riktar människokunskapens formel mot lärarna själva: "... vill bli till människa i oss." Uppfostran är självuppfostran.

Låt oss sammanfatta. De åtta föredragen har tydlig metodisk-didaktisk prägel. Sakligt kommer det av att skolan nu planerade att starta en 10:e årskurs. De konkreta läroplansaspekterna utvecklades i konferenserna. I föredragen gavs tre väsentligt nya metodisk-didaktiska synpunkter: intressets kosmisk-jordiska orientering (astralkroppens perspektiv), det fantasifattiga respektive fantasirika barnet (där det mest handlar om minnesförmågan, eterkroppens perspektiv) och det didaktiska tresteget (under två dagar), som gäller för alla ämnen från den ålder, då lärostoffet i trängre mening ges i perioder. Sedan följer en utvidgad ungdomspsykologi för pubertetsåren.¹²

¹² Rudolf Steiner, Människokunskap och undervisningsgestaltning, GA 302, 1:a föredraget

Det är inte svårt att föreställa sig att lärarna tog emot dessa åtta föredrag med inre glädje. Inte bara för att återblicken på de första två åren var mycket uppmuntrande; 250 föredragen gav en utvidgad ogrundad horisont.

Fjärde nivån

Hittills har vi i denna uppsats inte tagit hänsyn till konferenserna Steiner hade med lärarkollegiet. Vi gör det nu, då det enligt min mening är hög tid att äntligen ge ut denna skatt av 70 konferenser i en vetenskapligt präglad utgåva. På det sättet skulle man kunna belysa utvecklingen av undervisningskonstens praktiska tillämpning. Lärarkollegiet förmådde inte praktiskt omsätta de tips och råd som Steiner gav i 'Kompletteringskursen'. Vid slutet av det tredje skolåret bad eleverna i klass 10 Steiner om ett samtal. De klagade på sina lärare, över deras 'mässande' (idag skulle vi kalla det frontalundervisning med bara retoriska frågor), över deras bristande intresse, över att de 'inte lärt sig något'. Rudolf Steiner följde upp detta och på grund av de insikter han fick, bytte han vid början av det fjärde skolåret ut lärarna, i det som nu var 11:e klassen, i nästan alla viktiga ämnen: "Vi har tagit alltför lite hänsyn till det jag framställde gällande dessa barn i början av skolåret."

Lärarna reagerade med att utmåla eleverna som viljesvaga, när det gällde självständigt arbete, varpå Steiner reagerade sålunda: "Det är svårigheter som finns hos barnen och som vi inte behöver nämna, då det faktiskt handlar om hur vi kommer tillrätta med barnen."¹³

Detta tema var fortsatt ytterst aktuellt det följande året. Elever 'förvildas' moraliskt, gör busstreck, måste till del avvisas från skolan och Steiner kan inte göra annat än påpeka för lärarna att de är orsaken till dessa tillstånd i skolan. De visar bristande intresse för eleverna, de vårdar inte kontakten, i regel 'mässar' de på vanligt sätt på lektionerna i stället för att undervisa, allt präglas av slentrian. Både lärare och elever är innerligt oengagerade i undervisningen. Dessutom tillkommer nu sociala spänningar genom Steiners förslag att en liten mandatgrupp ska bildas för att sköta det administrativa. Starkaste ömsesidigt misstroende utvecklar sig. Kritik mot den pedagogiska konferensen som inrättning gör sig hörd. Steiner: "Jag får någon slags själskrämp när det talas om konferensernas dåliga stämning, eftersom det tyder på en generell misstämning eller en stämning av likgiltighet."

Disciplinfrågor är hela tiden på tapeten inför vilka man känner en slags vanmakt. Steiner uppmanar bl a språklärarna till att samarbeta på ett sådant sätt att de "skulle försöka hitta möjligheterna" att sluta beklaga sig över elevernas oförstånd och istället bibringa dem språkkunskaper. Den som vill försöka leva sig in i dessa dramatiska situationer, rekommenderas läsa konferensen den 6 februari 1923 (för övrigt den konferens där Steiner talar om stor- och småhövdad konstitution hos eleverna. Det är också den konferens där den misslyckade grammatiktimmen och dess verkan på tredelningen framställs.)¹⁴

Det tredje skolåret som började så bra, hade bara 7 konferenser. Under de svåra 4:e och 5:e åren ställde Steiner sin kompetens till lärarnas förfogande under vardera 15 konferenser. Hösten 1923 ser det ut som om lärarskapet hotas av en mäktig kris genom nya omfattande krav. Man telefonerar och Steiner skjuter in ett besök i skolan. Den 15 och 16 oktober är han i Stuttgart, håller tre föredrag och en konferens med lärarna. Det utmattade kollegiet får lyssna på föredrag som hör till Steiners mest komplicerade pedagogiska framställningar. Liksom vid öppningsföredraget i 'Meditativt bearbetad människokunskap' gör han en oväntad inledning: gymnasten, retorn och doktorn måste genomgå metamorfoser. Svagheten hos doktorn karakteriseras: "Idag tänker vi större delen av tiden, då vi inte vet vad vi annars ska göra. Därför har vi så lite tankar."

Andra och tredje föredraget hölls den 16 oktober och däremellan ligger konferensen.¹⁵

Hur ser strukturen ut i denna framställning? Steiner talar den 6 februari för första gången om läkande uppfostran och undervisning. Nu överraskar han genom att utreda skillnaden mellan medicinskt och pedagogiskt läkande. De har bägge olika verkningsområden. Helt nya sidor av människokunskapen framställs: "Gångens och gripandets rörelser, lemmarnas rörelser, yttre rumsliga förändringar; den närande verksamheten, (...) den rytmiska verksamheten, som ju raktigenom är läkande, och den varseblivande verksamheten, när vi ser på den utifrån. Den undervisande, uppfostrande verksamheten är inifrån betraktad helt och hållet en varseblivande verksamhet." Kort sagt, förutom den rytmiska verksamheten är alla övriga aktiviteter sjukdomsalstrande. All sjukdomsalstring måste motverkas genom högre läkeprocesser, genom uppfostringsprocessen, som är en metamorfos av läkekraften. "Uppfostringskrafterna är metamorfosen av läkarkraften, är den förvandlade läkarkraften. Därför måste egentligen allt vårt uppfostringstänkande verkligen mynna ut i att vi också ombildar detta tänkande, såsom tänkandet måste ombildas när det på ett fruktbart sätt ska stiga upp från det fysiska tänkandet till det andliga tänkandet."

I anslutning till detta utvecklar Steiner en ny sakligt orienterad omdömesförmåga, som inte orienterar sig efter rätt - falskt eller sant - osant, utan efter friskt - sjukt. Till detta kommer grundläggande uttalanden om verkan av en levande undervisning på barnet och om viljans fysiologi.

¹³ Rudolf Steiner, Konferenserna, GA 300b, konferensen den 20 juni 1922

¹⁴ Rudolf Steiner, Konferenserna, GA 300b, konferensen den 6 februari 1923

¹⁵ Rudolf Steiner, 'Anregungen zur innerlichen Durchdringung des Lehr- und Erzieherberufes', GA 302a, och den tillhörande konferensen den 16 oktober 1923 i Konferenserna GA 300c

Framförallt det sista temat bearbetades grundligt under årets lopp, så att Steiners perspektiv på viljan bekräftas fullt ut av naturvetenskapen.

Det tredje föredraget slutar med en makaber bild: Mikael kämpande med draken, men bilden draperas av en tjock svart duk. ”Man visste att bakom den finns något, men det får inte visas för någon människa ...” Och drak-kampen som inte får visas, är kampen med det dödas drake som stammar från nutidens dödade vetande. ”Där är draken särskilt hemsk och egentligen kan man säga att de nutida högre läroanstalternas egentliga symbol måste vara: en tjock svart duk ...”

”Att leva med sanningen är att förbinda sig med Mikael. Vi bör förbinda oss med Mikael när vi beträder klassrummet, ty bara så kan vi föra in den nödvändiga styrkan. Och Mikael är stark.”

Nästa morgon förmedlade Steiner en sammanfattning av det sagda till lärarna: den andra lärarmeditationen.

Låt oss också sammanfatta detta. Det fjärde och femte skolåret skakas av olika kriser. I högstadiet har man tappat kontakten med eleverna, lärarna lyckas inte komma över ’mässandet’ och de lyckas inte vända sig till eleverna med kärleksfullt intresse. Ovanpå detta uppstår en djup förtroendekris när en liten mandatgrupp för att sköta det administrativa ska bildas. Steiner hjälper till så mycket han förmår. Han är i genomsnitt varje månad hos lärarna.

Han försöker hjälpa till med (de inskjutna) föredragen i ’Anregungen zur innerlichen Durchdringung des Lehr- und Erzieherberufes’.

Andra meningen i första föredraget lyder: ”För att hela verksamheten i en sådan institution som waldorfskolan ska bli fruktbar är den avhängig (...) av att den som lär ut, som uppfostrar, kan frambringa stämningen i sig själv av att vara rakryggad och i rätt mening aktiv i hela sitt framträdande. Därför vill jag denna gång företrädesvis tala om själva lärarskapet.”

Var lärarna i överkravsituation? Föredragen behandlar inte pedagogiska frågor, utan frågor om livsföring, om att övervinna gymnasten, retorn och doktorn. I meningen **den som bara** handlar, **den som bara** talar, **den som bara** tänker. Alla tre måste gå upp i en verksamhet som springer ur det levande.

Man kan bli märkligt berörd av den tydliga åtskillnaden mellan medicinskt och pedagogiskt läkande. Varför? Var man redan van att skjuta över det som inte kunde hanteras pedagogiskt till det medicinska området, att psykologisera?

Framställningen av viljans fysiologi siktar såväl på läraren som person, som på verkningarna på barnen, när den dubbla processen i undervisningen gestaltas: ”Om vi leder barnet, samtidigt som det tänker, till att göra något, frammanar vi ett jämviktstillstånd mellan kolsyre- och zyanbildningen; och egentligen hänger allt i människolivet på detta, att dessa två ting alstras i samma mängd.”¹⁶

Det är stora gester som alla handlar om samma sak: Kära lärare, ta till er dessa kunskaper och läk er själva med dem. Bli levande sann i det ni gör. Även lärarens personliga förhållande till lärostoffet hör till lärarens självuppfostran. När stoffet genomgår en viss process i själen förvärvar man kompetens för att använda didaktiken på ett skapande sätt. Det kallas ’inspirationens direkta källa’ som gör att man ’får de rätta metodiska infallen’.

Detta framställdes direkt inför Mikael's dolda drakkamp. Det framfördes i sammanhang med Steiners varseblivning av läraren som står ’genomsyrad i klassrummet’.

Oktober 1923 var detta helt uppenbart nödvändiga ord riktade till lärarna. Steiners hela smärta uttrycks i berättelsen om straffprocessen mot Gandhi: Den engelska domaren beundrar honom personligen starkt, men dömer honom trots det till årslång fängenskap.

Varför tar Steiner fram detta? Därför att det är en bild för situationen, när det som är sanning, inte kan skapa motsvarande fakta. Sanningen är att det finns en ny uppfostringskonst. Kan denna skapa sig motsvarande fakta eller inte?¹⁷

Femte nivån

Efter oktober 1923 höll Steiner inga fler föredrag bara för lärarkollegiet. När föredragen den 15 och 16 oktober hölls, ägde också en konferens rum med lärarna. Den ägnades ett brev, där en medlem av Förvaltningsrådet (en slags skolledning) i förtid meddelade sitt utträde ur denna grupp, som hade kostat så stor möda att bilda. Det som redan blev tydligt vid lärarutnämningen den 30 mars 1923, visar sig igen. En inre opposition hos lärarna blir tydlig. I det yttre gör man som man kommit överens om, men man värjer sig innerligt. Även mot själva skolledaren, mot Steiner: ”Det var brukligt att vara införstådd med att jag skulle utnämna lärarna. Man skulle inte bryta av mot denna mening. Men i sak rör det sig om att man inte de facto bryter mot detta, men väl i förnimmandet, i hur man handskas med detta. Jag har hamnat i den positionen att jag kanske till och med bör fråga om inte kollegiet självt vill utnämna lärarna.”¹⁸ Steiner kallade detta för ’Stuttgartsystemet’. Många av Steiners råd stötte på

¹⁶ Rudolf Steiner, ’Anregungen zur innerlichen Durchdringung des Lehr- und Erzieherberufes’, GA 302a, 2 föredraget

¹⁷ Rudolf Steiner, ’Anregungen zur innerlichen Durchdringung des Lehr- und Erzieherberufes’, GA 302a, 3 föredraget

¹⁸ Rudolf Steiner, Konferenserna, GA 300c, 30 mars 1923

detta motstånd, t ex hans idéer rörande en mer effektiv språkundervisning eller den (i första omgången) misslyckade förberedelsen till studentexamen (ty 'Abitur'). Under 5 och 6 skolåret ges viktiga råd till den läroplan som nu finns i sin helhet. Språkundervisningen och läroplanen rekapituleras och sedan bryter igen elevproblem igenom. Lärarna klarar inte av att binda eleverna till sig så att man kan tala om en fruktbar pedagogisk relation. Under 6:e skolåret misslyckas lärarna igen och Steiner måste förebrå dem. I den näst sista konferensen gisslar han lärarnas undervisningströtthet. Den 'inre oppositionen' yttrar sig bl a däri att mässandet, den akademiska undervisningsstilen, snarare ökar än minskar. Man har tappat kontakten med eleverna. "Jag har ofta talat om detta, men lite görs för att ändra på dessa sakernas tillstånd..."¹⁹

I texten anar man hjälplösheten inför dessa fakta. Oförtröttligt hänvisar han till det bristande intresset (gentemot eleverna) och begestringen inför själva uppgiften. En lärare frågar om 'herr doktor' inte skulle kunna hjälpa till att upprätta kontakten med eleverna. Steiner ser sig igen tvungen att svara att det handlar om intresse, om affinitet till eleverna, om begeistring och inte om föredrag. Man anar att han drar slutsatsen: "Jag måste föra in ett nytt element" (1924 07 15). Den sista återgivna satsen i den sista konferensen (1924 09 03) lyder: "I september eller under första oktoberveckan kommer jag att hålla föredrag om uppfostrans och undervisningens moraliska aspekter". Det blev hans sista visit i skolan.

Sjätte nivån

Denna mening citeras ofta uttryckt ur sitt sammanhang, som om det vore något som objektivt fattades i Steiners pedagogiska konstorganism. Det stämmer inte. Uttalandet gjordes i relation till skolans aktuella nödläge som uppstått genom (huvudsakligen) högstadielärarnas bristande pedagogiska förmågor. 'Moraliskt' får tolkas som lärarens personliga fruktbare relation till eleverna.

När man reflekterar över Steiners sista konferenser med lärarna, måste man dra slutsatsen att skolan inte hade uppfyllt förväntningarna som finns nedlagda i Steiners nya uppfostringsparadigm.

Detta återspeglas drastiskt i avskedsbrevet som Steiner skrev till lärarna två veckor före sin död.²⁰

Temat "ett skötebarn" ('ein Kind der Sorge'), som Steiner formulerade det i slutet av Allmän Människokunskap i det sista seminaristiska samtalet ("Denna waldorfskola kommer för mig att vara ett sant skötebarn"), upprepas i avskedsbrevet. Han uttalar också en vädjande förhoppning om att det som redan arbetats upp inte måtte gå förlorat. Om kollegiets tankeverksamhet kunde enas (vilket inte var möjligt under Steiners tid) skulle detta kunna ske; det som gemensamt fullföljts "kan vinna kraft genom lärarskapet".

"Waldorfskolan är visserligen 'ein Kind der Sorge', men fram för allt är den också ett kännetecken på antroposofins fruktbarhet inom mänsklighetens andliga liv."

"Om lärarna troget bär en medvetenhet om denna fruktbarhet i sina hjärtan kan de goda andar som vakar över skolan verka och gudomlig-andlig kraft vara närvarande i lärarnas gärningar."

Undret i Stuttgart

Steiner var på det yttre planet tvungen att ta avsked från skolan, ty hans "vingar" var inte fria. Men skolan befann sig i nöd. Dess identitet stod nämligen under hotet av att lösgröas från det som blivit till. Bara så kan i detta sammanhang meningen "Jag måste ge en ny impuls" förstås.

Trots alla dessa svårigheter fanns ändå ett tillräckligt antal människor i och omkring skolan, som bar uppfostringskonstens levande impuls i sig. De hade efter Steiners död i mars 1925 möjlighet att verka vidare i hans anda, så att uppfostringskonsten kunde starta sitt segertåg i världen. Till och med nationalsocialismens färor kunde bara en tid hindra utbredningen. I Europa, i stora delar av världen, har tusentals människor gripits av impulsen att gestalta pedagogiken ur levnadskonsten. Var än man är i världen, kan man direkt erfara hur pedagogikens verkan leder till hälsa, när den förenar sig med och när sig ur livet. När detta liv förstås som yttringar av andliga processer kan också hälsa och förnyelse av kulturlivet uppstå ur denna uppfostringskonst.

Så kan man säga att det som Steiner mycket kritiskt kallade "Stuttgartsystemet" - att inte vilja det han förväntade sig - efter hans död vändes till ett 'under i Stuttgart': den pedagogiska impulsen återuppstod och verkade vidare.

Jag har i detta bidrag också försökt framställa att problemen som fanns under waldorfskolans första sex år, är desamma som vi i vår tid, fast under andra förtecken.

Jag har även ansträngt mig att synliggöra hur Steiner efter bästa förmåga försökte hjälpa till med sin omdömesförmåga, sina råd och sin obetingade trohet mot den impuls som Emil Molt hade satt i verket. Även det kan idag vara en orienteringshjälp. Alla skeenden under de skisserade sex åren har utbildskaraktär och gäller då som nu. Ja, kanske kan de tjäna som en spegel för dagens skolrörelse.

Christoph Wiechert

¹⁹ Rudolf Steiner, Konferenserna, GA 300c, 15 juli 1924

²⁰ I 'Att fördjupa waldorfpedagogiken', Pedagogiska Sektionen

KONTAKTADRESSER

Antroposofiska Sällskapet i Sverige

Kulturhuset i Ytterjärna

PL 1800

153 91 Järna

08-554 302 20

kontakt@antroposofi.nu

www.antroposofi.nu

Pedagogiska sektionen i Sverige

Kontaktpersoner:

Göran Sjölin

070-560 8587 goran.sjolin@wlh.se

Göran Nilo

08-551 70 882/ 070-1749 386 goran_nilo@tele2.se

Sandtorpsvägen 11, 153 30 Järna

Pädagogische sektion, Goetheanum

Kontaktperson:

Dorothee Prange

+41 (0)61 706 43 73 +41 (0)61 706 43 15

Fax +41 (0)61 706 44 74

paed.sektion@goetheanum.ch dorothee.prange@goetheanum.ch

Adress: Goetheanum Pädagogische Sektion Postfach CH-4143 Dornach 1

www.paedagogik-goetheanum.ch www.goetheanum.org

Webbsidor om forskning med inriktning på waldorfpedagogik.

I år lanserades den vetenskapliga tidsskriften RoSE– Research on Steiner Education. Det är den första vetenskapliga tidsskriften som inriktar sig på forskning med anknytning till waldorfpedagogik. Ansvarig utgivare är professor Bo Dahlin. Den ges bara ut digitalt och finns på:

www.rosejournal.com

Läs om det påbörjade nordiska samarbetet kring pedagogisk forskning på:

www.norensen.net

Det finns fler länkar på Waldorflärarhögskolans webbplats:

www.wlh.se

Pedagogiska Sektionen
Fria Högskolan för Antroposofi

www.antroposofi.nu